

אור השכל

גליון בית המדרש עיון למחשבה. משיעורי הרב יצחק לאווי

שבת פרישת נצבים כ"ז אלול תשפ"ה • גליון ה'

י"ג מידות פרק א: המידות במרכז חורש תשרי ועבודת השם

מידות, 'אל מלך יושב על כסא רחמים'. הרי כי הישיבה על כסא רחמים הוא בעצמו י"ג מידות אלה וכפשוט, אם כן עיקר עבודת השופר שהוא עיקר עבודת ראש השנה הוא התעוררות י"ג מידות הרחמים.

(ג) וכבר ידענו כי תקיעת שופר של ראש השנה הוא הקריאה לתשובה בעשרת ימי תשובה, כך ביאר הר"מ על דרך הפשט, וכך הוא גם על דרך הסוד שהתעוררות השינה העליונה, שהוא על ידי הארת המדרגות העליונות וי"ג מידות, נמשך לאורך כל עשרת ימי תשובה ועד יום הכיפורים. ובגמרא ראש השנה (יז, א) מבואר כי עיקר עשרת ימי תשובה הוא לבינונים שתלויים ועומדים מראש השנה ועד יום הכיפורים, ועליהם מובא מחלוקת ב"ש וב"ה אם מצפצפים ועולים או רב חסד מטה כלפי חסד, ועל זה נמשך כל סוגיית דרושי י"ג מידות של רחמים. הרי עיקר עשרת ימי תשובה הוא הרחמים על הבינונים ששורשו מן מידות הרחמים.

(ד) ואחר עשרת ימי תשובה הוא חג הסוכות, שהוא זכר ענני הכבוד שעליהם נאמר יסובבנהו וכו' כנשר יעיר קינו, היינו כנשר שהוא רחמני על בניו, ועל ידי זה הוא 'מעיר' אותם, הרי כי זה ממש דבר הסוכה שהוא הנחיית העם והגנתו במידות הרחמים של מקום. וכתב בסידור הרב (שער האלול ד"ה אני לדודי), שמיום הכיפורים ועד שמחת תורה הם י"ג ימים שבהם הופעת י"ג מידות הרחמים שהתעוררו באלול ועשרת ימי תשובה למטה.

י"ג מידות הם יסודות ידיעת ה' בשפת התורה יסוד הכל הוא ידיעת השם, אשר הוא תכלית לעצמו בכל האופנים שזכיר בקצרה, וממנו נובעת כל עיקר הסליחה וכל עיקר העבודה והתנהגות בני אדם. והנה מבחינת המערכת היסודית של ידיעת ה', כאשר נחפש כיצד עונים התורה

לכבוד החודש השביעי הננו ללמוד ולחדש בסוגיית שלש עשרה מידות של רחמים כפי מיסת ידינו. והטעם כמבואר בספרא דצניעותא פ"ב "בזמנא דמטא ירחא שביעאה, משתכחי ירחי אילין תליסר בעלמא עילאה, ומתפתחי תליסר תרעי דרחמי, בההוא זמנא דרשו ה' בהמצאו". הרי החודש השביעי יש בו הימצאות י"ג מידות אלה בעולם העליון והתחתון, והוא הגדרת 'דרשו ה' בהמצאו' הנדרש בגמרא ( ) על עשרת ימי תשובה, וכאן על החודש השביעי כולו. ואם כן ראוי לדרוש במידות הללו.

כל אלול ותשרי הוא בענין י"ג מידות

ויש להרחיב ולציין כיצד כל מערכת הזמנים הללו מן ראש חודש אלול ועד שמחת תורה הכל תלוי בהארת והבנת י"ג מידות של רחמים. (א) מראש חודש אלול ואילך הם ימי רצון, שהם מ' יום שבהם עלה משה להר לקבל לוחות שניות, ובהם נאמר לו י"ג מידות של רחמים, ודרשו חכמים שהיו ימים אלה 'כימים הראשונים - מה ראשונים ברצון אף אחרונים ברצון', והרצון הזה הוא י"ג המידות שנאמרו לו אז. ולכן תוקעים בהם בשופר ויש אומרים בהם סליחות שהם מיוסדים על הזכרת י"ג מידות של רחמים, והיו קוראים לסדר הסליחות הללו 'רחמים'. וכך אמר האריז"ל שבימים אלה יש בהם הארת י"ג מידות של רחמים. ובפרט בימים שגם האשכנזים נוהגים לומר בהם סליחות שהם הימים הסמוכים לראש השנה מלפניה.

(ב) בראש השנה אין נוהגים לומר סליחות ולהזכיר י"ג מידות, אבל עיקר עבודת ראש השנה הוא תקיעת שופר, אשר עליה נאמר ( ) אשרי העם יודעי תרועה - יודעים לרצות את קונם בתרועה, שבשעה שישאל נוטלים שופרות ותוקעים הקב"ה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים, והוא הלשון המיוסד בפיוט ההקדמה להזכרת י"ג

הזאת. וזאת למדנו ממשה ואנשי כנסת הגדולה שבדרך כלל ראוי לקרוא לו בתוארי הגדול הגיבור והנורא, אבל אין זה די לסדר התפלה של הסליחה שצריך דיוק יתר על כן, וזה לימד הקב"ה למשה בעצמו, שלא כמו הגדול הגיבור והנורא שהם דברי משה במשנה תורה, והאיר לי מהרי"א שזה על דרך שנאמר ג' דברים נתקשה משה עד שהראהו הקב"ה באצבע, והיינו שיש דברים עמוקים בתורה שמושה עצמו מבחינת השגתו לא היה יכול לשמוע אותם ולהבינם עד שהקב"ה בעצמו הראה לו, וכך הוא סדר התפלה של הסליחה שנצרך לגילוי מבחינה עליונה זו של התעטף הקב"ה כשליח ציבור והראה לו סדר התפלה. ונראה שזה בבחינת מעלת הראיה על השמיעה, שיש השגה של הקב"ה בדיבור ושמיעה ויש השגה במחזה וראיה, ויש דברים שנאמר שהראה את משה לעומת רוב הדברים ששמע, ויש ביניהם הבדלים למעלה ולחסרון, וצורה זו של תפלה צריכה למראה עינים, "הראה לו למשה סדר תפלה".

י"ג מידות הם יסודות ההליכה בדרכי ה'

עוד יש במידות הללו, נוסף על תפקידם בבחינת התורה העיונית לדעת בהם את השם, ונוסף על תפקידם בבחינת הקריאה להשם בתפלה, שהם יסודי העשייה וההליכה בדרך השם. שכך אמרו חכמים, מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון (בלשון זה מביא הר"מ בכל מקום ויסודו מלשון הספרי, ובלשון חכמים יש עוד לשונות ודיוקים שיש לדייק בהם ואין זה חשוב כאן). הרי כי ההליכה בדרכי השם, וההידמות אליו, וההידבקות בו, תלוי הוא במידות הללו שעיקרם אותם הי"ג מידות שנאמרו כאן.

ומידות הללו הם שורשי כל דרכי התורה ומצוותיה, שכן 'ההליכה בדרכי השם' איננו בפשוטו כי אם שם כללי לעשיית כל המצוות, ואיננו דבר נפרד מהם. וכך הוא גם אחר שנקרא להליכה בדרכיו מצוה מיוחדת מכלל המצוות, עדיין הוא המצווה שהוא כלל כל המצוות, שנועדו על מנת להידבק בו להידמות בו ללכת בדרכו, ולפי שעיקר דרכיו הם הם י"ג מידות אלה נמצא עיקר מעשי האדם הטובים שבהם הוא דבק במקום תלוי בי"ג מידות הללו ועיקר התורה תלוי בי"ג מידות הללו והם כענפים משתרגלים מן השורשים שהם המידות.

יחסי הידיעה, הקריאה, והמעשה ממטלמ"ע וממעלמ"ט

וחכמים לשאלה "מהו השם", התשובה הוא בוודאי 'שלוש עשרה מידותיו של רחמים'. להלן נראה כיצד דבר זה מופיע בתורה שבכתב, ובתורה שבעל פה. גם החכמים האלוהיים של זמן הראשונים ניכר שהרגישו שי"ג אלה אמורים להיות היסוד של ידיעת השם מתוך התורה, והסבירו אותם לפי דרכם (במו"נ פרקי התוארים, ובמיוחד ח"א פנ"ד, שעוסק בתוארי האל ואז מסביר מה הם התוארים הידועים שבתורה ודברי חכמים שהם י"ג מידות) ואף חכמי המקובלים שהעמידו עיקר ידיעת השם על יסוד עשר הספירות, טרחו להסביר כיצד משתלב הדבר עם שלוש עשרה המידות. (עי' פרדס שער א' פרק ז' בשם תשובות רב האי גאון שנשאל אם המידות עשר או י"ג. ובספרא דצניעותא ואדרות שבזוהר הרחיבו הרבה כיצד לשלב את מידות הרחמים ביסוד דרכיהם).

י"ג מידות הם התוארים שאליהם קוראים בתפלה

הרי שי"ג מידות הם הדבר היסודי שאנחנו אומרים על השאלה 'מהו האל', כאשר אנחנו מדברים בשפת התורה וחכמים. דבר זה הוא הן מצד ההשכלה והידיעה, כאשר מפורש בפרשת התגלות השם למשה, שביקש הודיענו נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך, והשיבו בפרשת י"ג מידות של רחמים. והן מצד התפלה והקריאה אליו, שאיננו נפרד מן האופן שבו אנחנו משיגים אותו, שכן כל אחד קורא את האל בשם ובתואר ובאופן שבו הוא משיג אותו. וזהו פשט כוונת דברי רבי יוחנן (ראש השנה יז, ב) שפירש פסוק ויעבור ה' על פניו ויקרא "מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה", כלומר השם גילה למשה את עיקר דרך השגתו, שעל ידי השמות והתוארים האלה נקרא לו כראוי. ואמר לו שאם יעשו כסדר הזה ימחול להם, דהיינו כפי הפשוט, שהשגת המבוקש בתפלה תלוי בידיעה נכונה של האל שאותו קוראים בתפלה. שכפי שקוראים לו באופן נכון כך הבקשה נענית באופן נכון, ואחר שלימד הקב"ה למשה את עיקרי מידותיו, הרי שלימדו בזה גם סדר תפלה, כיצד יקראו לו בתפלה.

ויש להרחיב כי הזכרת תוארי האל בתפלה צריכה מקור ורשות, וכמו שאמר רבי חנינא שאלמלא הזכיר למשה תוארי הגדול הגיבור והנורא ובאו אנשי כנסת הגדולה ותיקנו אותה בתפלה לא היינו אומרים אותה, שאין הענין לסיים כל שבחי האדון, אלא לקרוא בשם השם באופן הראוי והנכון והמתאים לאופן השגתו והנהגתו והתגלותו והנצרך לשעה

ההתדממות משווה את הדרכים

אבל נראה שישנה דרך שלישית, שהוא הדבר העומד מאחורי הידיעה והקריאה והעשייה, וכאשר נחשוף אותם נראה כיצד כולם מכוונים לדבר אחד באופנים שונים. (ואי"ז סותר שיש ביניהם יחסים סיבתיים ממעלמ"ט וממעלמ"ט). והוא ההתדממות וההתקרבות. שכן אמרו, ואנוהו, הוי דומה לו. וכיצד ידמה אדם לשכינה, הרי ההתדממות בין דברים גשמיים הוא כאשר שניהם מסוג אחד כמו לדוגמא שני בגדים בצבע דומה או בגודל דומה הם דומים זה לזה, לפי שמשותף ביניהם הצבע או הגודל שהוא סוג כללי הכוללם יחד. וכמו כן לגבי ההתקרבות, הקירבה בין שני דברים גשמיים הוא כאשר שניהם נמצאים במקום קרוב זה לזה במרחב התפשטות גשמי משותף להם. אבל האלוה איננו נמצא בסוג אחד עם דברים נבראים שנוכל להתדממות אליו, ואיננו נמצא במרחב גשמי שנוכל להתקרב עליו במקום.

אלא שיש התדממות וקירבה מופשטת שכלית רוחנית, והוא שאם נצייר מרחב שכלי מופשט, נגיד שכל ששני דברים דומים יותר זה לזה במהותם, אז הם קרובים זה לזה יותר. ולא קירבה בלבד, כי אם זהות ממש, שכן אין להם גוף שיפריד בין האישיים שתחת אותו הסוג. ולפיכך בעולם הרוחני, כל שעושה אותו פעולה או שמקיים אותו ההגדרה, הרי שהוא הוא הדבר עצמו, או אם הוא מקיים אותו הגדרה אלא שיש בין הדברים חילוק מסוים, נאמר שהוא קרוב אבל לא זהה.

ובאופן זה הוא כל התקרבות והתדממות האל לברואיו, שכאשר בני אדם פועלים באופנים זהים לפעולת האל, הרי זה נאמר שהם מתדמים אליו או מתקרבים לו, שההתדממות הוא הקירבה. ולמרות שלעולם לא נהיה שווים אליו שכן יש הבדל בסוג המציאות ביניהם, מכל מקום בפעולותיו השונות או בהשגות שונות אודות מציאותו אפשר להתקרב ולהתרחק.

כפי שפעולות בני אדם מתחלקים לחלקים שונים, פעולת הידיעה, פעולת ההרגשה, פעולת הדיבור, פעולת הקריאה, פעולת העשייה הממשית. כך בכל אופן שכזה, ככל שהוא דומה לאותו הפעולה שהאל עושה אותו, נאמר על האדם שבבחינה זו הוא מקורב לאל. כך הידיעה איננו אלא אופן ההתדממות היותר נעלית שהאדם יכול להתדממות בו למהות האל, שכן הידיעה הוא תפיסת המציאות שמחוץ

ראוי לנו לעמוד על היחס בין המעשה שהוא ההליכה בדרכים אלו, הקריאה שהוא התפלה אל בעל התארים הללו, והלימוד שהוא ידיעת ההנהגות האלה. ויש בזה ג' דרכים: ממטה למעלה, ממעלה למטה, ובהשוואה אחת. ממטה למעלה יש שיאמרו כי ההתנהגות בדרכים הללו מאפשרת את הידיעה הנכונה, כי מי שהוא בעל מידות רעות לא יוכל לסדר את ישוב העולם באופן נאות להשגת הדעות האמיתיות, ומי שהוא בעל חימה ובעל נטיות רעות לא יכול להיפנות מרצונות עצמו אל הידיעה באמת. ובאופן זה ההתנהגות בדרכי המידות הטובות אינו אלא הכנה אל הידיעה הנכונה. וכן יש שיאמר כי הקריאה להשם בשמות הללו איננו כי אם פרסום שהוא רחום וחונן ונקרא כך, ועל ידי זה יתעוררו ציבור המתפללים והקוראים שהשם מתנהג ככה ויתנהגו גם הם ככה, ועל ידי זה יגיעו אל השגתו הנכונה.

ממעלה למטה יש שיאמרו כי השגת הנהגתו בדרכים הללו מאפשרת לאדם לחקות את המידות הללו, שכל אדם הוא דבר מופעל על ידי הדעת, וביותר על ידי מה שנתפס אצלו כשלימות היותר שלמה והטוב היותר מוחלט, ולכן כאשר סובר האדם שהאל מתנהג במידות טובות והאל הוא השלימות הגדולה ממילא הוא נוטה להתנהג באופנים הללו הטובות. וכך אפשר לומר שגם הקריאה בתפלה המפרסמת את הדרכים הללו פועלת ממעלה למטה שניהגו הציבור במידות הללו, לפי שבני אדם מושפעים ממה שהם מאמינים ומפרסמים אודות אלהיהם.

בכל הדרכים הללו יש בעייתיות מסוימת, שכן נשאר השאלה באיזה מובן זהה ידיעת השם עצמו אל ידיעת מידותיו, ואם כל ידיעתו הוא ידיעת מידותיו הללו, אם כן אל מה מכין דרך העליה ממטה למעלה, אם הכל כבר ידוע למי שידוע את המידות הללו (ולהלן נציג מהלך המאפשר תשובה על כך). וכמו כן אם הדרך הוא ממעלה למטה, נמצא העליון הוא למען התחנות, ודבר זה זר מאד שיהא מטרת ידיעות מידות האל שהוא הדבר הנעלה ביותר במציאות, למען ההתנהגות הנאותה בין בני אדם שאינם חשובים במציאות כמו האל, ומי משמש למי גדול לקטן או קטן לגדול. (וגם כאן יש מהלכים שיכולים לפתור את הבעיה היסודית ויל"ע בהם)

סוג של קירבה והתדמיות לאל, שבאופן יסודי איננו שונה מן ההתדמיות שבידיעה, אלא שכל התדמיות הוא כפי מינו זה התדמיות שכלית וזה התדמיות מעשית. וכן הקריאה בשמו שהוא מחלק הדיבור, הוא התדמיות אל דיבור האל כביכול, ועל כך רמז רבי יוחנן שהקב"ה עצמו הראה עצמו כשליח ציבור המתפלל. (וזה החלק צריך עוד ביאור מהו באמת הפעולה האלוהית המקבילה לתפלה שלנו שלכאורה תפלה הוא מהות ששייך לנברא ולא לבורא).

פנינים - בהיותו קרוב

ואיני חושב עליך שישתפק לך אמרו: "קרוב ה' לכל קוראיו" (תהלים קמה יח); "קרבת אלהים יחפצון" (ישעיהו נח ב); "קרבת אלהים לי טוב" (תהלים עג כח), שאלו כולם קריבת מדע, כלומר: השנה מדעית, לא קריבת מקום. וכן אמרו: "קרובים אליו" (דברים ד ז); "קרוב אתה ושמע" (דברים ה כג); "ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו" (שמות כד ב)... אבל החזק בעיקרה כי אין הפרש בין היות האיש במרכז הארץ, או בעליון שבגלגל התשיעי, אילו היה אפשר, שהוא לא ירחק מן השם הנה, ולא יקרב לו שם. אבל הקריבה אליו יתעלה בהשגתו, והרחוק ממנו למי שישכילתו. (מו"נ א, יח) ואמרו (שמות לג יג) "למען אמצא חן בעיניך" - מורה על שמי שידע האלוה הוא אשר ימצא חן בעיניו' לא מי שיצום ויתפלל לבד; אבל כל מי שידעוהו הוא הנרצה המקורב ומי שסכלו הוא הנקצף בו המרוחק; וכפי שיעור החכמה והסכלות יהיה הרצון והקצף והקרוב והרחוק (מו"נ א, גד)

וכמו זאת ההנהגה בעצמה מן המנהיג ההוא יתברך באו דברים רבים בתורתנו, והוא שאי אפשר ליצאת מן ההפך אל ההפך פתאום, ולזה אי אפשר לפי טבע האדם שיניח כל מה שהרגיל בו פתאום. וכאשר שלח השם משה רבנו.. לא גזרה חכמתו ותחבולתו המבוארת בכל בריאותיו שיצונו להניח מיני העבודות ההם כולם ולבטלם, כי אז היה מה שלא יעלה בלב לקבלו, כפי טבע האדם שהוא נוטה תמיד למורגל, והיה דומה אז כאלו יבוא נביא בזמננו זה שיקרא לעבודת השם ויאמר: "השם צוה אתכם שלא תתפללו אליו ולא תצומו ולא תבקשו תשועתו בעת צרה, אבל תהיה עבודתכם מחשבה מבלתי מעשה (מו"נ ג, לב)

אבל בלא ידיעה איך יענה. ונאמר אשגבהו כי ידע שמי, כי קרא שמי לא נאמר אלא כי ידע שמי בסוד הדעת (תפארת) ואז יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה (הקדמת פי הראב"ד לספר יצירה)

ומאן דידע לשבחא ליה לקב"ה כדקא יאות, קב"ה קביל צלותיה ושוזיב ליה, הדא הוא דכתיב (שם צא יד טז) אשגבהו כי ידע שמי וגו', (זוהר ח"א קעת, ב)

ועל זה נאמה אשגבהו כי ידע שמי יקראני ואענהו (תהלים צ"א ט"ו), לא אמר הכתוב "אשגבהו כי יזכור שמי", אלא "כי ידע שמי", הידיעה היא העיקר, ואחר כך, "יקראני ואענהו", כלומר, כשיצטרך לדבר, ויתכוין באותו השם שאותו הדבר שהוא צריך תלוי בו, אז "אענהו" (שערי אורה פתיחת המחבר)

סדר השיעורים

פרשת וילך
תשפ"ו

ליל שישי: שיעור בשמונה פרקים בבארא פארק
בשעה 8:30

שיעורים חיים

להצטרפות לקבלת הגליון שלחו אימייל
subscribe@ylowy.com
לכל השיעורים והמאמרים ועוד
yitzchoklowy.com